visat.

tardor 2023

Un kaddish blasfem

Susanna Fosch

«És el *kaddish* blasfem d'un supervivent»

Anny Dayan Rosenman

Aquesta traducció està en deute amb Holly T., una amiga jueva novaiorquesa amb qui vam compartir universitat i *landlord* a començament dels anys vuitanta i a qui ara deuen xiular les orelles. Va ser la primera que em va parlar de la novel·la de Piotr Rawicz, el 1981, vint anys després d'haver-se publicat, quan totes dues fèiem el doctorat en una universitat dels EUA. Em va deixar el llibre perquè trobava «crua però interessant» la visió que oferia de la Xoà, tan diferent de totes les que corrien i que són considerades canòniques. Llavors no me'l vaig llegir; altra feina tenia. Vista amb la perspectiva que dona el temps dubto, però, que l'hagués entesa gaire. Me'n va quedar el cuquet i molts anys després vaig agafar el text anglès, una traducció de Peter Wiles del 1964, i m'hi vaig posar. Era tan enrevessat que de primer vaig pensar que el que me n'apartava era la traducció anglesa; així que, sense pensar-m'ho dos cops, vaig anar a l'original francès. El text continuava sent abstrús i requeria voluntat per no abandonar-lo: tenia un primer capítol que no convidava a la lectura. Tanmateix, devia tenir el moment i vaig llegir-me'l. Era una novel·la estranya, crua però interessant, com havia dit la meva amiga, i vaig decidir que quan m'hagués jubilat, si no sabia què fer, la traduiria. No comptava, però, de publicar-la. Així que quan, arran de la traducció de *Mal jueu*, de Piotr Smolar, Vicent Olmos, de l'editorial Afers, em va demanar què m'agradaria traduir, li vaig deixar anar el títol de Rawicz. A Afers volien publicar narrativa i trobava que *La sang del cel* era un llibre que podia encaixar-los en la línia editorial: era una novel·la sobre la memòria i la condició de testimoni. Tal dit, tal fet. La traducció que ens ocupa és, doncs, el resultat de tot això.

La sang del cel és l'única novel·la de Rawicz, un autor nascut a Lwów, a l'antiga Galítsia (ara L'viv, Ucraïna), el 12 de juliol del 1919. En algunes coses el text s'inspira en la seva vida: ell també, com el protagonista de la novel·la, amagarà els orígens jueus, serà arrestat per la Gestapo i passarà per Auschwitz, això sí, com a presoner polític, abans de ser alliberat. La novel·la, escrita en francès i no en cap de les altres set llengües que l'autor dominava, és un dels grans llibres sobre l'Holocaust virtualment ignorat per la crítica literària. Diria que és el text francès més difícil amb què he topat mai, especialment perquè es tracta d'un poema filosòfic en prosa, «una lectura ontològica avançada de l'infern a la terra», com diu Anthony Rudolf a *Engraved in Flesh*, en què la consciència ontològica és determinant en el procés d'escriptura i, de retruc, en el de lectura.

La sang del cel és un llibre que no forma part del nucli del que s'ha anomenat literatura canònica de l'Holocaust –és a dir, les obres que respecten les tres regles no escrites de la representació de la Xoà que el 1988 enunciava Terrence Des Pres a l'article «Holocaust Laughter?»: unicitat de l'esdeveniment, cura i fidelitat als fets i a les condicions de l'esdeveniment i solemnitat i serietat de l'esdeveniment–, en què podríem trobar tant *Si això és un home*, de Primo Levi, com *La nit*, d'Elie Wiesel, obres que d'alguna manera estableixen les possibilitats i els límits de la memòria de la Xoà a partir de testimonis oculars i amb una clara visió moral. Rawicz se les salta totes tres.

Ell és, com si diguéssim, un antitestimoni que renega l'estatut documental de la seva novel·la, defuig qualsevol mena d'indignació o de judici moral en el tractament filosòfic i literari del genocidi nazi i critica amb vehemència la mediocritat estètica i el moralisme barat de molta de la literatura sobre l'Holocaust: la grandiloqüència, el discurs lacrimogen, el maniqueisme, el gavadal de clixés. Per ell, l'Holocaust és una aterridora experiència de veritats ontològiques sobre la naturalesa de Déu i de l'Ésser, i, per tant, deixa de banda els discursos ètics i històrics amb què habitualment és tractat. Tot això, que en fa una novel·la única, crec que ja en justifica la traducció, com també que sigui un relat implacable sobre la destrucció dels jueus de l'Europa oriental que es desmarca de les altres històries de supervivència per una escriptura singular, en què es barregen la desesperació i la burla i en què se sent nostàlgia d'una espiritualitat

sense la qual no té sentit ni escriure ni viure. Tot i que Rawicz al final de l'obra afirma que el relat que ens acaba d'oferir «no és un testimoni», testimonia la mort d'un món, l'assassinat i l'extermini d'un poble, la fugida caòtica dels supervivents i l'odi que els envolta després de sobreviure, i per aconseguir-ho se serveix d'un protagonista com a mínim moralment ambigu. Alhora, dona compte de la dificultat, de la impossibilitat de testimoniar si no és de manera esbiaixada, trencada. És un llibre en què Rawicz rebenta els límits de l'escriptura amb tota mena de formes i registres (hi ha fragments èpics, poemes, relats, capítols de novel·la, referències filosòfiques...) abans de repudiar-los per inventar-se'n de nous que s'adiguin amb el que s'ha viscut i en què construeix i desfà constantment la narració, la interromp, l'esqueixa. Això dona lloc a una estructura complexa i de vegades confusa amb veus narratives que se succeeixen i s'engalzen, i en què no sempre és fàcil identificar qui parla.

Al text, que no és senzill ni delicat, un narrador sense nom fa de mitjancer de la veu de Borís, el protagonista, i dels papers que li confia. Abans de començar a explicar-nos-en la història, el narrador ens descriu el lloc on el coneix, un cafè del barri de Montparnasse, freqüentat pels damnats de la Terra. Compara l'obertura de la seva narració amb la d'una botiga i ens diu que Borís és alhora el seu client, un client que necessita narrador, i una mercaderia que el narrador és a punt de vendre'ns.

A partir del primer capítol, el text té una estructura evident. Dels capítols 2 al 15 el narrador transmet en primera persona el que Borís li va relatar l'únic dia i nit que tots dos van passar junts. En aquests capítols el narrador ens recorda la seva funció de mitjancer: Borís és el testimoni, el narrador escriu el que li va dir. A partir del capítol 16 la cosa canvia i el narrador esmenta i reprodueix passatges del quadern que ha rebut de Borís després de conversar-hi, i la resta de la narració, fins a la coda i el postfaci finals, es basa en els papers caòtics de Borís. A mesura que la veu de Borís passa del relat que explica al narrador en persona a l'arxiu que li entrega, desfà la coherència de la seva història personal i deriva en reflexions sobre l'escriptura i la literatura, i en altres d'ontològiques.

A la coda de la novel·la, el narrador assumeix altre cop el seu estatus inicial com a venedor ambulant de mercaderies literàries dubtoses.

I Rawicz clou el llibre amb un postfaci provocatiu i desconcertant que confronta el lector amb el problema de reconciliar la representació, per estilitzada que sigui, de la violència històricament específica –el genocidi nazi dels jueus europeus—amb la negació de qualsevol vincle que no sigui «casual» amb esdeveniments històricament específics.

En resum, a *La sang del cel*, el protagonista, un jueu que s'amaga de ser-ho, enregistra la destrucció dels seus, n'observa els càlculs i les concessions, les ficcions dels qui lluiten o aconsegueixen continuar vivint, i des del primer moment la supervivència –que implica renunciar al destí col·lectiu de les comunitats jueves de l'Europa oriental i quedar-ne exclòs per sempre–es presenta com una condemna, una maledicció: la vida després de la mort dels seus.

La novel·la és plena d'humor grotesc, episodis surrealistes i ambigüitat moral.

Els personatges jueus són moralment complicats i sovint menyspreables. Les víctimes estan tan contaminades com els torturadors: jueus, nazis, i polonesos que odien els jueus i els alemanys tots neden en la mateixa brutícia.

El que fa *La sang del cel* pertorbadora no és representar figures moralment decrèpites i de conducta cruel, sinó refusar categoritzar-les com a tals. No hi ha cap veu a la narració que condemni ni tan sols els actes més abjectes, tant si són perpetrats per nazis com per jueus.

Encara avui el llibre no ha estat traduït a l'hebreu.